

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ ДЖАЛАЛ – АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343 _____

Джумадилов Улан Джусупбекович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПРОКУРАТУРА
ОРГАНДАРЫНЫН ЖАНА ПРОКУРОРДУК КЫЗМАТКЕРЛЕРДИН
УКУКТУК СТАТУСУ**

12.00.11 - сот бийлиги, прокурордук көзөмөл,
укук коргоо ишмердүүлүгүн уюштуруу

Юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган
диссертациянын авторефераты

**Илимий жетекчиси:
юридика илимдеринин доктору, профессор
Шаршеналиев Асанбек Шаршеналиевич**

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун мамлекеттик-укуктук изилдоолор жана экспертиза бөлүмүндө аткарылган

Илимий жетекчи: **Шаршеналиев Асанбек Шаршеналиевич**
юридика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 2025-жылдын «_» _____ саат ___ да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине, Б. Осмонов атындагы Джалал – Абад мамлекеттик университетине жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-081-13b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (720024, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Джалал – Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленин көч. 47) жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясынын (720083, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин disserlaw.knu.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын «_» _____ жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Өлкөдө болуп жаткан социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр жана коомдук турмушту сапаттуу өзгөртүүгө алып келген саясий процесстер, ошондой эле мамлекеттик аппаратты реформалоо, бул ошондой эле прокуратуранын жана прокурордук корпустун мамлекеттик кызматынын конституциялык-укуктук статусунун кайра каралышынын натыйжасы болду. Бул логикалуу, анткени мамлекеттик-укуктук ишмердүүлүктүн элементтеринин бири болуу менен прокуратура мамлекеттик органдардын тутумунда өзүнүн өзгөчө ордун ээлейт жана мамлекеттик-укуктук жөнгө салуунун маанилүү милдеттерин жүзөгө ашырууга чакырылган. Мыйзамдуулукту жана анын талаптарын бардык жарандар, мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары тарабынан сакталышын бир түрдүү түшүнүү анын уюштуруучулук - укуктук курулушунан көз каранды. Жөнгө салуу прокуратуранын компетенциясына кирген укуктук өз ара мамилелердин азыркы спектри жетишерлик кенен жана мамлекет тарабынан өз функцияларын аткаруу үчүн чоң мааниге ээ.

Прокуратура — бул кыргыз мамлекетинин турмушундагы укуктук башталыштардын бекитилишинен көз каранды болгон уникалдуу түзүм экендиги талашсыз. Мамлекеттик бийлик тутумунда Кыргыз Республикасынын прокуратурасы өзгөчө абалды ээлейт, ал Кыргыз Республикасынын Конституциясынын V главасындагы 105 – беренеден аныкталгандай - Кыргыз Республикасынын атайын статусу бар мамлекеттик бийлик органдары катары аныкталган. Өз кезегинде, 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” конституциялык Мыйзамынын 2-беренесине ылайык [3], прокуратура мыйзамдын үстөмдүгүн, мыйзамдуулуктун биримдигин жана бекемделишин, ошондой эле инсандын, коомдун жана мамлекеттин мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга чакырылган мамлекеттик орган болуп саналат. Дал ушул прокуратуранын компетенциясы, ага жүктөлгөн

функцияларды ишке ашыруу боюнча анын ыйгарым укуктарынын мазмуну мамлекеттик-укуктук механизмдеги анын ордун аныктоочу параметрлер болуп саналат.

Ошондуктан жаңы тенденцияларды жана мыйзамдардагы болуп өткөн өзгөрүүлөрдү эске алуу менен прокуратуранын укуктук статусуна карата заманбап мамилелер мамлекеттик бийлик органдарынын тутумундагы анын ордун жана ролун аныктоодо принципалдуу мааниге ээ. Бул прокуратура органдарынын мамлекеттик бийликтин башка органдары менен өз ара мамилелеринин мүнөзүн аныктоого, прокурордук тутумдун маңызын жана функционалдык багытын аныктоого, анын коом жана мамлекет үчүн маанисин көрүүгө мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, КР Башкы прокуратурасынын тутумунун түзүмдүк өзгөрүүлөрүнө жана мында коомдун кызыкчылыгынан улам мамлекет тарабынан коюлган чечилип жаткан актуалдуу милдеттерге башкача көз караш менен кароо талап кылынат. Кыргыз Республикасында прокуратуранын ишин натыйжалуу уюштуруу үчүн олуттуу тоскоолдук кылмыш – жаза сот өндүрүшүндө прокуратуранын иштебеген ролу болуп санала тургандыгын негиздейбиз. Ошентип, кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө прокурор айыптоо функциясын аткаруу менен коргоо тарапка салыштырмалуу процессуалдык артыкчылыктарга ээ болбошу керек, бирок тескөөчү бийликке ээ болушу керек, мында прокуратура органдарынын мазмундуу иши соттук-процессуалдык ишке “жашыруун” көзөмөлдү да камтыйт, КР Конституциясында каралган процесстин атаандаштыгын реалдуу ишке ашыруу үчүн шарттарды жана тоскоолдуктарды түзөт.

Ошондуктан, прокурор сот өндүрүшүндө өзгөчө орунду ээлөөгө көз карандысыз жана кызыкдар эмес адам, конкреттүү өндүрүштүн алкагында укуктук камсыздоонун эксперти катары чыгууга тийиш, ошондой эле ал сот тутумунун бөлүгү боло албайт, мында анын негизги функциясы процесстин тараптарына жана башка катышуучуларына көзөмөлдү жүзөгө ашыруу гана

болуп саналат. Бул максаттарда көз карандысыз прокурордун катышуусу менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү талап кылынат, ага көзөмөлдөө функцияларын гана аткаруу жүктөлгөн, бул ар кандай кызмат адамдарынын катышуусун болжолдойт.

Бул максаттарда илимий ой жүгүртүү жана укуктук механизмди иштеп чыгуу талап кылынат, ал бул чөйрөдө жетишерлик актуалдуу жана дискуссиялык маселени чечүүгө мүмкүндүк берет.

Башкы прокуратура кылмыш – жаза сот өндүрүшү, укук бузуулардын алдын алуу жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү мыйзам долбоорлоруна корутунду берет. Башкы прокуратура Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген колдонуудагы мыйзамдарга укуктук жана коррупцияга каршы экспертиза жүргүзөт. Ошону менен бирге, жалпысынан юридикалык коомчулуктун, ошондой эле укук коргоо органдарынын тынчсыздануусун жаратат, атап айтканда, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн эл аралык кызматташтыгынын алкагында укуктук жардам көрсөтүүгө байланышкан бир катар коллизиялар (карама-каршылыктар) жана кемчиликтер, мында мамлекеттердин улуттук коопсуздугуна коркунуч келтирген, анын криминалдык көрүнүштөрүнүн жаңы формаларынын фонунда трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун өсүшү байкалат. Ошондуктан буга байланыштуу уюштуруу-укуктук чараларды кабыл алуу жана пайда болгон көйгөйлөрдү чечүү боюнча механизмдерди иштеп чыгуу зарыл, мында негизги тенденциялар орун алган, ошондой эле КМШ өлкөлөрүндө прокурордук корпустун иштешинин жана ишин уюштуруунун оң жана терс жактарынын өзгөчөлүктөрү эске алынат.

Бүгүнкү күндө 2025-2030-жылдарга коррупцияга каршы күрөшүүнүн мамлекеттик стратегиясы [2] бекитилген, ал коррупциянын алдын алуунун натыйжалуу механизмдерин киргизүүгө жана аны минималдаштыруу боюнча туруктуу натыйжаларга жетишүүгө багытталган. Кылмыштуулуктун өнүгүү динамикасын алдын ала айтуу менен, ал кыйла айкын, анын ичинде

трансулуттук мүнөзгө ээ болот, бул бирдей деңгээлде дүйнөлүк саясаттагы жана экономикадагы маанилүү өзгөрүүлөрдүн себеби да, натыйжасы да болуп саналат деп ишенимдүү түрдө ырастоого болот. Ошондуктан азыркы этапта прокуратуранын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарынын бири коррупциянын ар кандай көрүнүштөрүнө каршы туруу болушу керек, анын масштабы коомдун туруктуулугуна жана коопсуздугуна реалдуу коркунуч жаратат, бийлик органдарына болгон ишенимди бузат. Көпчүлүк учурда мындай абал мамлекеттик институттар тарабынан коррупцияны пайда кылуучу себептерди жана шарттарды четтетүү маселелерине жетишсиз көңүл буруусу, анын көрүнүштөрүнө каршы аракеттенүү боюнча реалдуу чараларды көрбөөсү, ошондой эле мыйзамдуулуктун бузулушуна прокурорлордун ырааттуу жана адекваттуу жооп кайтаруусунун жоктугу менен шартталган. 2023-2026-жылдарга Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын концепциясын бир мааниде прокурордук көзөмөл мыйзамдарды тутумдуу талдоо менен тыгыз байланышта. Коомдук мамилелердин дээрлик бардык чөйрөсүн жөнгө салуучу мыйзамдардын сакталышына көзөмөлдүктү жүзөгө ашырууда прокуратура укук колдонуу практикасынын негизинде башка эч бир мамлекеттик орган катары региондордо жана жалпысынан өлкөдө укук колдонуу практикасынын абалынын объективдүү көрүнүшүн, анын ичинде колдонуудагы ченемдик укуктук актылардын карама-каршылыгын, толук эместигин жана башка кемчиликтерин көрөт, анткени алар менен түздөн-түз практикада кезигет [1].

Ошондуктан жогоруда баяндалгандардын бардыгы мамлекеттик механизмде прокуратуранын ишин уюштурууну өркүндөтүүнүн андан аркы жолдорун аныктоо максатында көтөрүлүп жаткан көйгөйдү комплекстүү, тутумдуу жана заманбап көз караш менен кароого мажбурлайт. Өз ара байланышта прокуратуранын ишмердүүлүгүнө тиешелүү мыйзамдарды кароо зарыл, анда прокурордук тутумдун звенолорунун, анын ичинде КМШ өлкөлөрүнүн укуктук кызматташтыгынын алкагында укуктук жардам

көрсөтүүнүн ортосундагы өз ара байланышты аныктоо зарыл. Көрсөтүлгөн жагдайлар жана изилдөөнүн актуалдуулугун аныктайт.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын изилденүүчү көйгөйү автордун демилгелүү иши болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. *Диссертациялык изилдөөнүн максаты* Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишинин уюштуруу-укуктук механизм өркүндөтүүгө багытталган теориялык жоболордун жана практикалык сунуштамалардын комплексин иштеп чыгуу болуп саналат, ал Мыйзамдын заманбап тенденцияларын жана өзгөрүүлөрүн, ошондой эле прокуратуранын функцияларын ишке ашырууда, анын ичинде КМШ өлкөлөрүндө укуктук жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында көп кырдуу көйгөйлөрдүн болушун эске алат.

Коюлган максатка жетүү үчүн изилдөөнүн негизги *милдеттери* аныкталды:

1. 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө конституциялык Мыйзамдын контекстинде прокуратура жана прокуратура кызматкерлеринин милдеттеринин маани-маңызын жана өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө негизги мамилелерди, ошондой эле ага киргизилген акыркы өзгөртүүлөрдү изилдөө;

2. прокуратуранын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн, алардын прокурордук кызматкерлерге карата коюлуучу принциптерин жана талаптарын карап чыгуу;

3. КМШ өлкөлөрүнүн катышуучуларынын мамлекеттеринде прокуратура институтунун ишин уюштурууну жана өзгөчөлүктөрүн иликтөө;

4. кылмыш иштери боюнча укуктук жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында, анын ичинде мыйзамдардын аткарылышына адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин заманбап

шарттарда сакталышына прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу боюнча прокуратуранын жана прокурордук кызматкердин укуктук статусун кароо;

5. Кыргыз Республикасында сотко чейинки өндүрүштө прокурордун статусунун процессуалдык функцияларынын өзгөчөлүктөрүн карап чыгуу;

6. сот жана аларды чечүү жолдору менен прокуратура катышуусу уюштуруу маселелерин карап чыгуу.

Илимий жаңылыгы изилдөөнүн максатын коюу жана ошол максатка жетүү үчүн чечилген милдеттерде жатат. Бул маселелер ушул күнгө чейин Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 “Прокуратура жөнүндө” жаңы Конституциялык мыйзамында жана прокуратуранын процессуалдык ишмердүүлүгүнө байланыштуу киргизилген башка өзгөртүүлөрдө чагылдырылган эмес. Автор тарабынан прокурордук иштин бир катар багыттарын аныктоого олуттуу таасир тийгизген жана адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоо боюнча натыйжалуу юридикалык механизмди түзүүгө тоскоолдук кылган прокуратуранын негизги функцияларын ишке ашыруудагы көп кырдуу көйгөйлөргө комплекстүү монографиялык изилдөө жүргүзүлгөн.

Диссертацияда к куугылмыш – жаза кугунтуктоо жана айыптоо функцияларын ишке ашырууда сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдар, ошондой эле каралып жаткан чөйрөлөрдө жаңы процессуалдык институттардын пайда болушунун жана мыйзамдарды реформалоонун заманбап тенденцияларын эске алуу менен мыйзамдуулукка көзөмөлдү жүзөгө ашыруу ачыкка чыгарылат.

Автор тарабынан Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн КМШ өлкөлөрүнүн прокурордук тутумунун звенелорунун өз ара байланышындагы кемчиликтерге басым жасоо менен укуктук жардам көрсөтүү алкагында эл аралык кызматташтык чөйрөсүндөгү заманбап

мыйзамдар позициясынан комплекстүү жана жаңы ыкмалар менен кароого аракет жасалган.

Мындан тышкары, илимий жаңылык төмөнкүдө жатат:

1. Прокуратуранын ишмердүүлүгүнө жүгүртүүгө киргизүү үчүн жаңы түшүнүктөрдүн автордук редакциясы, тактап айтканда “прокурордук көзөмөл”, “прокурордук ката” сунушталган.

2. Автор тарабынан прокуратуранын эки өз алдынча иштеген ролун бөлүп көрсөтүү зарылдыгы негизделген, мында прокурордук көзөмөл иштин өз алдынча чөйрөсү бойдон калууга тийиш, ошондуктан кылмыш – жаза куугунтуктоо жана айыптоо көзөмөл менен кесилишпеши керек, ушундан улам каралып жаткан функциялар ар кандай кызмат адамдары тарабынан жүзөгө ашырылууга тийиш;

3. Прокурордук көзөмөлдүн жана кылмыш – жаза куугунтуктоонун функцияларын чектөө жөнүндө маселени чечүү максатында автор тарабынан кызматтык функцияларды чаташтыруу менен байланышкан карама-каршылыктарды алып салуу боюнча укуктук механизмге жана чечүүнүн негизги жолдоруна өзүнүн көз карашы берилген;

4. КМШ өлкөлөрүнүн башкы прокурорлорунун Координациялык кеңешинин бул чөйрөдөгү ыйгарым укуктарын кеңейтүү жана анын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары боюнча автордук мамиле сунушталган;

5. Автор өзүнүн көз карашы боюнча ЕАБ өлкөлөрүнүн укуктук жардам көрсөтүүдө натыйжалуу эл аралык кызматташтыгына тоскоол болгон жана өзүнүн чечилишин талап кылган негизги көйгөйлөргө көңүл бурат;

6. Укуктук жардам көрсөтүүнүн алкагында укук коргоо органдарын натыйжалуу координациялоого жолтоо болгон көйгөйлөрдү чечүүнүн негизги жолдоруна автордук позиция, ошондой эле мындай иштин деңгээлин жогорулатуу боюнча иштиктүү механизмдерди түзүү боюнча чаралар баяндалган;

7. Ведомствонун өзүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга, ошондой эле өз ишин жүзөгө ашырууда башка укук коргоо органдары менен ишти координациялоого байланыштуу маселелерди чечүү максатында Башкы прокуратураны түзүмдүк өзгөртүү боюнча сунуштар берилген;

8. Автор тарабынан чет өлкөлүк жана эл аралык (мамлекеттер аралык) соттордо, чет өлкөлүк жана эл аралык бейтарап соттордо (арбитраждарда), Евразия экономикалык бирлигинин сотунда жана көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин Экономикалык сотунда Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын коргоо максатында өкүлчүлүк институтун киргизүү зарылдыгы, ошондой эле анын иштешинин мыйзамдык механизми негизделген;

9. Административдик процеске прокурордун катышуусу менен административдик – укуктук талаш-тартыштарды кароого жана чечүүгө тоскоолдук кылган негизги көйгөйлөр жана коллизиялар чагылдырылган, алардан улам аларды чечүүнүн укуктук механизминде автордук көз караш берилген;

10. Автордук позициядан прокурорлордун иш-аракетинин багытына жана функцияларына карата теориялык көз караштар жана алардын классификациясы, ошондой эле каралып жаткан мамлекеттик орган тарабынан кылмыш – жаза куугунтуктоо жана контролдоо функцияларынын өз ара байланышы баяндалган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Берилген конкреттүү жоболор, ошондой эле диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары илимий жана колдонмо мүнөзгө ээ, ошондуктан төмөнкүлөр болушу мүмкүн: а) Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарын андан ары реформалоонун концепциясын иштеп чыгуу үчүн база; б) Кыргыз Республикасынын прокурорлорунун мамлекеттик кызматын андан ары өнүктүрүү үчүн негиз; в) укуктук жардам көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташтыкты уюштуруу боюнча эл аралык-укуктук актыларды иштеп

чыгуу, ошондой эле ЕАЭБ өлкөлөрүнүн башкы прокурорлорунун Координациялык кеңешинин функцияларын толуктоо үчүн.

Мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү сунуштар төмөнкүлөргө өбөлгө түзөт: а) прокуратуранын ишине түздөн-түз байланышкан жаңы укуктук институттарды киргизүүгө жана иштеп жаткандарын өркүндөтүүгө; б) каралып жаткан чөйрөдөгү мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча салым кошот.

Изилдөөнүн сунушталган материалдары төмөнкүлөргө пайдаланылышы мүмкүн: а) прокуратураны өнүктүрүү жана каралып жаткан укуктук мамилелер чөйрөсүндө пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдарды илимий чечүү боюнча кийинки идеяларды иштеп чыгуу процессинде; б) заманбап шарттарда Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштуруу жөнүндө билимдерди кеңейтет жана толуктайт; в) ЖОЖдордун жана факультеттердин юридикалык адистиктер боюнча окуу процессинде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн прокурордук корпусунун квалификациясын жогорулатуу тутумунда.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратура органдары тарабынан ага мүнөздүү болгон көп функциялуу ишмердүүлүктү жана мыйзам ченемдеринин талаптарын ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле мында илимий, уюштуруучулук жана укуктук, анын ичинде КМШнын алкагында чечүү зарылдыгын пайда кылган көйгөйлүү кырдаалдар саналат.

Жүргүзүлгөн реформанын жана укук колдонуу практикасынын шарттарында Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин уюштуруу маселелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери жана укуктук жардам көрсөтүүдө КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында Башкы прокуратуралардын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн иштөөсүнүн өзгөчөлүктөрү **изилдөөнүн предмети** болуп саналат.

Положения, выносимые на защиту:

1. Төмөнкүдөй жаңы түшүнүктөрдү жүгүртүүгө киргизүү сунушталат, атап айтканда: **прокурордук контроль** – бул кылмыш – жаза процессинин сотко чейинки баскычтарында кылмыш – жаза куугунтугунун функцияларын ишке ашыруунун жүрүшүндө прокурор тарабынан процессуалдык аракеттерди жана БИИИды тергөө жана алгачкы текшерүү органдары тарабынан жүзөгө ашыруу боюнча текшерүү аракеттерин, анын ичинде мында чыгарылган чечимдердин мыйзамдуулугун жүргүзүү, ошондой эле кылмыш ишин тергөөнүн жүрүшүндө кетирилген кемчиликтерди жана сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан юридикалык каталарды табуу жана жоюу боюнча чараларды көрүү. (Бул түшүнүк прокурордук көзөмөлдүн жана кылмыш – жаза куугунтуктоонун жана айыптоонун функцияларын так айырмалоо максатында сунушталат. Бул үчүн мыйзам чыгаруу механизми иште көрсөтүлгөн). **Прокурордук ката** – төмөнкү жагдайлардан улам ак ниеттүү жаңылыштыктын натыйжасында прокурордук чара көрүү актыларын чыгаруу: а) укуктук абалдын мазмунунун түшүнүксүздүгүнөн улам; б) ченемдик актыда ички карама-каршылыктардын, же болбосо өз ара байланышкан башка укуктук актылар менен болушу; в) платформанын татаалдыгынан улам белгиленген талаптарды прокурордун кабыл алуусунун кемчиликтеринен улам, ошондой эле аларды тереңирээк билүүнү талап кылган ченемдик актылардын өзгөчөлүгүнөн улам (мындай учурларда юридикалык жактын же жарандын прокурордук чара көрүү актыларына даттануусу талаптарды сотто же болбосо жогору турган прокурордо каралганга чейин токтото турууга тийиш экендиги негиздүү болуп саналат). Терминологиялык түшүнүктүн жаңы редакциясы: **Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын укуктук статусу** – бул атайын мыйзамдарда каралган, алардын коомдогу жана мамлекеттеги ордун жана ролун чагылдырган ыйгарым укуктардын жыйындысы берилген прокуратура органдарынын жана мекемелеринин укуктук абалы, мында прокурорго жүктөлгөн иш ролуна

негизденүү менен өзүнүн артыкчылыктануу ишин түздөн-түз жүзөгө ашыруу камсыз кылынат.

2. Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын иштеп жаткан ролу боюнча төмөнкү негизги позициялар жүйөлөштүрүлөт:

2.1. прокуратуранын иштеген ролунун эки өз алдынча түрүн бөлүп көрсөтүүнү негиздүү деп эсептейбиз: а) прокурордук көзөмөл, б) сотто кылмыш-жаза куугунтуктоо жана айыптоону колдоо. Прокурордук көзөмөл иштин өз алдынча чөйрөсү бойдон калууга тийиш, ошондуктан кылмыш – жаза куугунтуктоо көзөмөл менен кесилишпөөгө жана ар кандай кызмат адамдары тарабынан жүзөгө ашырылууга тийиш.

2.2. Прокурордук көзөмөлдү жана кылмыш – жаза куугунтугун чектөө менен байланышкан автор тарабынан сунушталган мамиледе прокурор менен сотко чейинки өндүрүш органдарынын ортосундагы кеңири процессуалдык өз ара аракеттенүүнү караштыруу зарыл, анткени прокурор прокуратура тарабынан кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучусу болуп саналат, ошондуктан прокуратура потенциалдуу шартка жана мүмкүнчүлүккө ээ болушу керек. КР КЖПКнин 35-беренесинде жүктөлгөн кеңири ыйгарым укуктарды да эске албай коюуга болбойт.

2.3. Прокурордук көзөмөлдү алдын ала тергөө жүргүзүү процессине байкоо салуу, зарыл болгон учурда айрым процессуалдык аракеттерди өз алдынча жүргүзүү же белгилүү бир жагдайларда башка тергөөчүгө өткөрүп берүү мүмкүнчүлүгү, Кыргыз Республикасынын Кылмыш – жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 5-пунктунда көрсөтүлгөндөй, кылмыш куугунтугунда маанилүү жана калыс фигура болуп калыптанууга шарт түзөт. Ошондой эле, бул ыкма иштин чындыгын аныктоо үчүн инструмент болуп эсептелген кылмыш иштери боюнча сот өндүрүшүндөгү атаандаштык принциптерин натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

2.4. Учурдагы түшүнүктө кылмыш куугунтуктун жана айыптоонун функциясы белгилүү адамдарга карата айыптоо козгоо, кылмыштарды

иликтөө баскычында айыптоону далилдөө, сотто айыптоону колдоо сыяктуу иш-аракеттердин комплексин камтыйт. Прокуратура тарабынан ишке ашырылган кылмыш куугунтук функциясынын мазмуну учурда кылмыш процесси алкагында аталган функциянын кеңири түшүнүгүнө салыштырмалуу бир аз чектелген мүнөзгө ээ, бирок анын ишке ашырылышы алдын ала тергөө органдарынан прокуратурадан обочолонгон эмес. Алдын ала тергөө баскычында прокурордун ыйгарым укуктары кылмыш куугунтук функциясын ишке ашыруу боюнча толугу менен алдын ала иликтөөнүн бардык чөйрөсүнө жайылтылат. Андан кийин сотто кылмыш куугунтук функциясы мамлекеттик айыптоону колдоо аркылуу ишке ашырылат. Бул жагынан алганда, ал прокуратуранын кылмыш иштерин кароого катышуу функциясы менен тыгыз байланышта. Ошондуктан, учурдагы мыйзамдарга ылайык, кылмыш куугунтук жана айыптоо прокуратуранын өз алдынча иш багыты катары каралышы керек.

2.5. Прокурордук көзөмөл – бул жетиштүү кеңири жана көп тармактуу функция болуп, ал потенциалдуу түрдө чоң укуктук чөйрөнү камтыйт. Анын ичинде артыкчылыктуу багыттардын бири болуп адамдын жана жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо жана камсыздоо боюнча көзөмөл саналат. Бирок, муну менен бирге, биз “жалпы көзөмөл” деп аталган түшүнүктү алып салуу зарыл деп эсептейбиз. *Биринчиден*, ал жетиштүү деңгээлде белгисиз мүнөзгө ээ болуп, ресурстарды “чачыратат” жана ишмердүүлүктү кеңейтет, анткени прокуратурага коомдун жана мамлекеттин бардык чөйрөлөрүндөгү мыйзамдуулукту көзөмөлдөө милдетин жүктөйт, бул негизинен башкарууга мүмкүн болбогон түзүмдү түзүүгө алып келет. *Экинчиден*, прокуратуранын өтө кеңири чөйрөдөгү кийлигишүүсү белгилүү бир адамдар категориясынын “кызыкчылыгына” жакын мамлекеттик органдарга таасир этүү жана саясий максаттарга жетишүү үчүн прокуратураны колдонуу шарттарын түзөт.

3. Прокурордун ишинин өз алдынча багыты катары кылмыш – жаза куугунтугу жана айыптоо функцияларын ишке ашыруу максатында мыйзам чыгаруучу билдирген процесстин атаандаштык шарттарында төмөнкүдөй чараларды көрүү талап кылынат деп негизденет: 1) КР КЖПКнын 5 – беренесинин 32-пунктуна ылайык мыйзам чыгаруучунун түшүндүрмөсүнүн маани-маңызына ылайык, кылмыш – жаза куугунтуктоо – бул кылмыштарды ашкерелөө максатында айыптоо тарабы тарабынан жүзөгө ашырылуучу процессуалдык иш, мында сот процессинде сотко чейинки өндүрүш органдары эмес, прокурор айыптоочу тарап катары чыгат. Ушуга байланыштуу КР КЖПКнин жоболорун кайра карап чыгуу зарыл, атап айтканда: биринчиден, тергөөчүгө сотко чейинки өндүрүштү аяктоо жөнүндө жыйынтык отчетту түзүүнү жана аны кылмыш ишинин бардык материалдары менен кошо прокурорго жөнөтүүнү жүктөлсүн. Бул Жобону ишке ашыруу үчүн мындай отчеттун түзүмүн иштеп чыгуу жана анын мазмунун аныктоо зарыл; экинчиден, прокурордун функцияларын кайра карап чыгуу керек, мында келип түшкөн кылмыш ишинин жыйынтык отчеттун изилдөөнүн натыйжалары боюнча чечим кабыл алуу милдетин ага жүктөө талап кылынат, ал эми негиздер болсо өз алдынча айыптоо актысын түзүү зарыл. КЖПКде каралган аракеттер жасалгандан кийин кылмыш иши айыптоо актысы менен бирге сотко жөнөтүлөт. Бул жобону ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөрдү кароо зарыл: а) сунуш кылынган айыптоо актысынын мазмундук курамын, б) жүргүзүү зарыл болгон процессуалдык аракетти, в) мында прокурор кабыл ала турган маселелерди жана чечимдерди; үчүнчүдөн, буга байланыштуу КР КЖПКнин 36-главасынын башкача аталышы да талап кылынат, атап айтканда “Сотко чейинки өндүрүштү аяктоо боюнча келип түшкөн кылмыш иши жана ал боюнча жыйынтык отчет боюнча прокурордун аракеттери жана чечимдери”. 2) 2021-жылдын 10-сентябрындагы Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө конституциялык Мыйзамдын кылмыш – жаза куугунтуктоо жана айыптоо боюнча прокурордун функцияларына тиешелүү

жоболорун кайра карап чыгуу, ошондой эле кылмыш-жаза процессинин сотко чейинки баскычтарында тергөөгө көзөмөл, кылмыш-жаза куугунтуктоо жана процессуалдык жетекчилик функцияларын аралаштырууну жокко чыгарган жоболордун КР КЖПКдеги мыйзамдык деңгээлде так чектөө зарыл. 3) сотко чейинки өндүрүш баскычында кылмыш-жаза куугунтуктоону жүзөгө ашыруучу прокурорго кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүш органдарынын процессуалдык ишине прокурордук контроль сыяктуу ыйгарым укуктардын формасы жүктөлүшү логикалуу деп эсептейбиз, бул кылмыш-жаза процессин алдын ала тергөөнүн ушул баскычында прокурордун өзгөчө ролу катары мүнөздөйт. Мындай мамиле кылмыш жоопкерчилигине тартуу жана тергөө органдарына көзөмөл жүргүзүү катышы боюнча юридикалык коомчулуктун ортосунда келип чыккан карама-каршылыктарды азайтат.

4. КМШ өлкөлөрүнө катышкан мамлекеттердин башкы прокурорлорунун координациялык кеңешине төмөнкү укуктарды жүктөө негиздүү болуп эсептелет: 1) жетиштүү негиздер болгондо, өзгөчө мамлекеттердин коопсуздугуна тиешелүү болгон учурда кызыкдар болгон ушул мамлекеттердин аймагында кылмыш-жаза куугунтуктоону жүзөгө ашырууну демилгелөө укугу; 2) тийиштүү мамлекеттердин аймагында процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү боюнча айырмалоочу өзгөчөлүктөр болгон учурда укуктук жардам көрсөтүү менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү үчүн координациялык кеңешке суроо-талаптардын келип түшүүсүн кароо; 3) төмөнкүлөргө жол бербөөгө көзөмөлдү жүзөгө ашырууга: а) мамлекеттер ортосунда түзүлгөн эл аралык келишимдердин бузулушуна жана эл аралык кызматташтыктын алкагында укуктук жардам көрсөтүүдө улуттук мыйзамдардын сакталышына; б) суралып жаткан мамлекеттин аймагында каралбаган каражаттарды жана технологияларды пайдаланууга; в) суралып жаткан адамга карата бөгөт коюу чарасын тандоо маселелери боюнча бузууларга, кылмыш – жаза куугунтуктоону жүзөгө ашыруу үчүн өткөрүп

берүүнүн шарттарына; г) бир нече мамлекеттин аймагында жүргүзүлүп жаткан, суралып жаткан адамга карата атайын тергөө аракеттерин кошкондо, биргелешкен процессуалдык аракеттерди жүргүзүүдөгү тартип бузууларга; 4) КМШнын эки же бир нече мамлекетинин аймагында криминалдык жосундарды жасаган адамдарга карата кылмыш ишин козгоо үчүн жетиштүү негиздердин болушун текшерүүнү жүзөгө ашырууда талаш позициялар пайда болгондо; 5) суралып жаткан тарапка уюшкан кылмыштуулукту кылмыш – жаза куугунтуктоо маселелери боюнча, анын ичинде кызматташуунун тиешелүү программалары бар тараптарга өз убагында маалымдалышын көзөмөлдөөнү жүзөгө ашырууга; 6) КЖПКнин алкагында мындай процессуалдык иш каралбаган мамлекеттердин аймагында укуктук жардам көрсөтүүдө атайын (жашыруун) тергөө аракеттеринин жүргүзүлүшүнө түшүндүрмө берүүгө жана көзөмөлдү жүзөгө ашырууга жана мында жашыруун институттун жана алардын катышуучуларынын корголушун камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү зарыл.

5. Укуктук жардам көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташтыктын алкагында укук коргоо органдарын натыйжалуу координациялоого жолтоо болгон көйгөйлөрдү чечүү, ошондой эле аны жүзөгө ашыруу боюнча иштиктүү механизмдерди түзүү максатында төмөнкү чаралардын бүтүндөй спектрин кабыл алуу зарыл: 1) укуктук жардам көрсөтүүгө жолтоо болгон көйгөйлөрдү алып салуу үчүн болуп өткөн кылмыш – жаза жана кылмыш – жааз процессуалдык мыйзамдарды реформалоонун алкагында болгон айырмалоочу өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен КМШ өлкөлөрүнүн ортосунда түзүлгөн келишимдердин мазмунун кайра карап чыгуу талап кылынат; 2) Бүгүнкү күндө каралып жаткан мамлекеттердин “эл аралык кызматташтык” главасынын мазмунун кайра карап чыгуу зарыл, анда КЖПКнин учурдагы өзгөчөлүктөрүн, анын ичинде мыйзам чыгаруучулардын процессуалдык институттарга жана жаңы процессуалдык катышуучуларга болгон мамилесиндеги олуттуу өзгөрүүлөрдүн натыйжасында болуп өткөн укуктук

жардам көрсөтүүнүн түрлөрү деталдаштырылышы керек (мындай уюштуруу-укуктук иш КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттик башка кызыкдар түзүмдөрү менен бирдикте Башкы прокуратуранын алдында биз сунуштаган “илимий-Консультациялык кеңешке” жүктөлүшү мүмкүн деп эсептейбиз); 3) укуктук жардам көрсөтүүдө мейкиндикти санариптештирүү масштабын кеңейтүү боюнча чараларды көрүү талап кылынат, бул тиешелүү кызматтардын өз ара аракеттенүүсүн, ошондой эле КМШ өлкөлөрүнүн аймактарында процессуалдык аракеттерди жүргүзүүнү кыйла жөнөкөйлөтөт жана тездетет, бул тиешелүү мыйзамдык чараларды кабыл алууга алып келет. 4) Кыргыз Республикасында, ошондой эле КМШ өлкөлөрүндө болуп өткөн өзгөрүүлөрдүн негизинде мыйзамдарды реформалоонун натыйжасында кылмыш – жаза куугунтугун жүзөгө ашырууда эл аралык кызматташуу чөйрөсүндө Башкы прокуратуранын ыйгарым укуктарын түзүмдөштүрүү керек, бул процессуалдык институттардын жана мындай ишти жүзөгө ашыруучу субъекттердин жаңы органдарынын пайда болушуна, ошондой эле аларда түзүлгөн криминогендик кырдаалга жараша аларга дайыма өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө алып келет.

6. КР Башкы прокуратурасынын Координациялык кеңешинин базасында тиешелүү түзүмдүк борборлорду түзүү негиздүү болуп саналат. Бул борборлор төмөнкү багыттарда иш алып барат: а) ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин коомдук жана мамлекеттик коопсуздугуна коркунуч жараткан кылмыштуулуктун ар кандай түрлөрүнө каршы биргелешкен атайын операцияларды уюштуруу боюнча иштерди координациялоо; б) укуктук жардам көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташуунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн мыйзам чыгаруучу сунуштарды иштеп чыгуу, ошондой эле укук коргоо органдарынын кылмыш куугунтукту жүргүзүү процессиндеги ишине тоскоолдук жараткан карама-каршылыктарды жоюу; в) КМШ өлкөлөрүнүн тиешелүү укук коргоо органдары үчүн оперативдик кызыкчылыкка ээ маалыматтарды чогултуу,

ошол эле учурда мындай маалыматтардын сырдуулук институттарына ылайык тиешелүү мамлекеттердин мыйзамдарына дал келүүсүн эске алуу.

6.1. Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында төмөнкү иш-чараларды жүргүзүү зарыл: а) Прокурордук кеңешти түзүү, ал прокуратуранын өкүлчүлүктүү өз алдынча башкаруу органы катары кызмат кылат жана прокурорлорду, анын ичинде Башкы прокурорду дайындоо жана кызматтан бошотуу боюнча сунуштарды киргизүүгө ыйгарым укуктуу болот (Соттор кеңешинин аналогиясы боюнча, илимий-юридикалык коомчулуктун өкүлдөрүнүн катышуусунда); б) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында илимий-кеңеш берүүчү кеңеш түзүү, ал прокуратура органдарынын уюштуруучулук-укуктук ишмердүүлүгү менен байланышкан маселелерди карап чыгуу үчүн илимий-юридикалык коомчулуктун өкүлдөрүнүн катышуусунда иш алып барат. Буга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамына “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” өзгөртүүлөрдү киргизүү керек, атап айтканда, 11-беренени 6-пункт менен толуктап, аны төмөнкүдөй редакцияда баяндоо: *“Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн уюштуруу менен байланышкан маселелерди кароо, анын ичинде ченемдик актылардын мазмунуна укуктук анализ жүргүзүү жана алар боюнча тиешелүү корутундуларды даярдоо үчүн илимий-кеңеш берүүчү кеңеш иш алып барат. Илимий-кеңеш берүүчү кеңештин жобосу Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору тарабынан бекитилет”*. в) Облустук прокуратуралардын алдында чакан жана орто бизнести коргоо боюнча коомдук кеңештерди ишкерлер чөйрөсүнүн өкүлдөрүнүн катышуусунда түзүү.

7. Кыргыз Республикасы менен ЕАЭБдин башка мамлекеттеринин ортосунда укуктук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө эл аралык кызматташуунун негизги көйгөйлөрү төмөнкүлөр болуп саналат: 1) ЕАЭБ мамлекеттеринде эл

аралык кызматташтык алкагында кылмыш куугунтук жүргүзгөн органдарга карата бирдиктүү эмес мамиле. Бул маселе, өз алдынча жаңы субъект катары Тергөө комитетинин пайда болушу менен байланыштуу болуп, анын функцияларына жана ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрүнө таасирин тийгизүүдө. Ошондой эле, бул Координациялык кеңештин ишмердүүлүгүнө таасир берип, каралып жаткан мамлекеттердин уюштуруучулук-укуктук аспектилеринин бир катарын анализдеп, кайра карап чыгуу зарылчылыгын жаратат. 2) Укуктук жардам көрсөтүү боюнча олуттуу көйгөйлөр кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын кемчиликтери жана карама-каршылыктары менен байланыштуу: а) бул мамлекеттердин мыйзам чыгаруу органдарынын кылмыштардын түрлөрү, квалификациясы жана криминалдык аракеттердин критерийлерине болгон мамилелериндеги олуттуу айырмачылыктардын пайда болушу. Бул кылмыш куугунтукту жүргүзүүдө, айрыкча, айыпталуучулардын аракеттери суралган мамлекеттердин кылмыш мыйзамдары менен криминалдаштырылбаган учурларда, кыйынчылыктарды жараткан; б) жаңы кылмыш-жаза процессуалдык институттардын жана процессуалдык субъекттердин пайда болушу менен байланышкан көйгөйлөр, алар айрым мамлекеттерде гана чагылдырылып, бул мамлекеттер аралык макулдашуулардын алкагында укуктук жардам көрсөтүүгө олуттуу тоскоолдуктарды жаратууда; в) кылмыш - жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын карама-каршылыктары жана кемчиликтери, бул мыйзам чыгаруу техникасынын бузулушу жана каралып жаткан мамлекеттердин мыйзам чыгаруучуларынын көйгөйлөргө ар түрдүү мамилелеринен келип чыгып, юридикалык коомчулукта бир топ талаш-тартыштарды жаратат; г) КМШ мамлекеттеринде эл аралык кызматташтыктын алкагында ыкчам-издөө иш-чараларын (ЫИИ) жүргүзүү жана алынган жыйынтыктарды баалоо маселелери азыркы убакка чейин мыйзам деңгээлинде чечилбей келет, бул алардын кылмыш-жаза процессуалдык кодекстерге далил катары инкорпорацияланышына

тоскоолдук кылат. 3) Бүгүнкү күндө иштеп жаткан сунуштоочу мыйзам актылары жана КМШ мамлекеттеринин программалары көбүнчө эң кеңири таралган кылмыштардын белгилүү бир категорияларына гана тиешелүү болуп, глобалдашуу шарттарында жана дүйнөдөгү саясий кырдаалда кеңири жайылып жаткан кылмыштуу аракеттердин бардык спектрин камтыбайт.

8. Мамлекеттер аралык органдарда, чет элдик жана эл аралык (мамлекеттер аралык) соттордо, бейтарап соттордо Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын камсыздоо жана коргоо үчүн өкүлчүлүк институтун киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу негизделет. Бул үчүн төмөнкү мыйзам чыгаруу чараларын кабыл алуу зарыл: 1) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын алдында чет элдик жана эл аралык соттордо, ошондой эле чет өлкөлүк мамлекеттик органдарда Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын камсыздоо жана коргоо боюнча милдеттерди аткаруу үчүн түзүмдүк бөлүм түзүү; 2) Кыргыз Республикасы менен чет мамлекеттин ортосундагы талаш-тартыштарды кароо учурунда бул органды өкүл катары катышууга жол бербөө үчүн өзгөчө учурларды (ситуацияларды) аныктоо; 3) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын алдында сунушталып жаткан түзүмгө төмөнкү милдеттерди жүктөө: а) Кыргыз Республикасынын атынан өкүлчүлүк жүргүзүүдө мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен өз ара аракеттенүүнү камсыз кылуу; б) Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын Евразия Экономикалык Биримдигинин Сотунда жана КМШнын Экономикалык Сотунда өкүлчүлүк кылуу жана коргоону камсыз кылуу; 4) Өкүлчүлүктү ишке ашыруунун натыйжалуу механизмин иштеп чыгуу жана мыйзам бузууларга жол бербөө максатында төмөнкүлөрдү жүргүзүү максатка ылайыктуу: а) зарыл болгон учурда мыйзамда белгиленген тартипте Конституциялык сотко кайрылуу, атап айтканда, мамлекеттер аралык органдардын жана чет мамлекеттердин чечимдерин аткаруу мүмкүнчүлүгүн кароо боюнча маселелерде; б) иштин фактылык жагдайлары жана юридикалык өңүттөрү тууралуу маалыматтарды

топтоо жана жалпылоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы тарабынан чет мамлекеттердин адвокаттарын, эксперттерин жана башка адистерин тартуу; в) сотто Кыргыз Республикасынын өкүлү катары катыша турган адамдар үчүн анализ жүргүзүү, сунуштарды иштеп чыгуу, жалпы позицияны жана чечимдин кесепеттерин аныктоо максатында кеңири чөйрөдөгү адистерди тартуу менен жумушчу топторду түзүү укугун Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасына берүү.

9.Административдик процессте прокурордун катышуусу менен административдик-укуктук талаштарды кароого жана чечүүгө тоскоолдук кылган көйгөйлөр жана карама-каршылыктардын бар экени негизделет:

9.1. Кыргыз Республикасынын Административдик-процессуалдык кодексинин (АПК) 42-беренесинин 1-бөлүгүнүн мазмунуна ылайык, төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот: Биринчиден, мыйзам чыгаруучу административдик доону берүү укугунун негиздерине кеңири жалпы аныктама берет. Бул сот өндүрүшүндө бирдиктүү укук колдонуу практикасын түзүүдө көйгөйлөрдү жаратат жана сот органдары тарабынан ар түрдүү интерпретацияларды пайда кылат. Экинчиден, административдик доо арыздарды берүү үчүн так белгиленген критерийлердин жоктугу, окшош укуктук кырдаалдарда соттор тарабынан ар кандай субъективдүү мамилелердин болушуна шарт түзөт. Ушундан улам, “жүйөлүү себептер” деп аталган негиздердин болушу түздөн-түз соттун өзүнө байланыштуу болот. Үчүнчүдөн, административдик процессте субъективдүүлүктүн болушу төмөнкү жагдайларды көрсөтөт: а) негиздердин интерпретациясы белгилүү бир кырдаалдарга жана каралып жаткан иштин шарттарына көз каранды болушу мүмкүн; б) прокурор тарабынан сунушталган фактылар жана жүйөлөр сот тарабынан жагдайлардын өзгөчөлүктөрүнө жараша бааланат. Мындан

улам, 142-берененин 1-бөлүгүнүн өтө жалпы аныктамасы доо арызды иштердин бардык категориялары боюнча берүүгө негиз берет.

9.2. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Пленумунун токтому соттор тарабынан Кыргыз Республикасынын АПКнин жоболорун колдонуу боюнча айрым маселелерди түшүндүрүп бергени менен, жогоруда көрсөтүлгөн көйгөйлөр толук чечилген эмес. Тактап айтканда: Биринчиден, чексиз адамдар тобунун укуктарын коргоо боюнча доо арыздар маселеси жөнгө салынбагандыктан, иш козголгон учурда толук тизмеси белгисиз болот. Бул көйгөйдү жаратат, анткени алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын индивидуалдаштыруу жана толук укуктук баа берүү мүмкүн эмес. Экинчиден, Кыргыз Республикасынын АПКде мыйзам чыгаруучу тарабынан “жүйөөлү себептер” категориясына тиешелүү учурлардын тизмеси каралган эмес. Бул прокурордун жарандын атынан доо арыз берүүсү үчүн негиз болушу мүмкүн. Ал эми бул себептерди жүйөөлүү деп таануу үчүн күчтүү далилдер талап кылынат жана сот тарабынан субъективдүү бааланат. Үчүнчүдөн, Кыргыз Республикасынын АПКсында прокурордун жарандын кызыкчылыгы үчүн доо арыз берүү мөөнөтүн калыбына келтирүү маселелери жөнгө салынган эмес. Эгерде сот жарандын доо арызы боюнча мөөнөттү калыбына келтирүүдөн баш тартуу жана өндүрүштү токтотуу тууралуу аныктама чыгарган болсо, прокурордун арызы боюнча мындай учурлар да жөнгө салынбай калган. Административдик процессте прокурордун катышуусунун укуктук мүнөзүн эске алуу менен, мыйзам чыгаруучу доо арызды берүү мөөнөттөрүн калыбына келтирүүнүн өзгөчөлүктөрүн карап чыгышы зарыл. Бул айрыкча, чексиз адамдар тобунун кызыкчылыгы үчүн, ошондой эле административдик актты жараксыз деп табуу боюнча иштерде (прокурордук текшерүү учурунда талашылып жаткан акттын мыйзамдуулугу аныкталганда) өзгөчө маанилүү.

9.3. Мыйзам чыгаруучу тарабынан прокурордун милдеттүү түрдө катышуусу жана ал боюнча корутунду берүү талап кылынган иштердин категорияларын аныктоо максатка ылайыктуу. Ошол эле учурда прокурорго

мамлекеттик жана жарандардын кызыкчылыктарын коргоону камсыздоо үчүн кайсы иштерге катышуу зарылдыгын өз алдынча аныктоо мүмкүнчүлүгүн калтыруу керек. Бул прокурорго түздөн-түз катышууну талап кылган кырдаалдарды өз алдынча баалоого жана ага багытталган жана түзүмдүк мүнөз берүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мындай мамиле мыйзамдуулукту жана коомдук, мамлекеттик кызыкчылыктарды коргоону камсыз кылат (мисалы: бюджеттик, бажы, салык мамилелеринен келип чыккан иштер боюнча, айлана-чөйрөнүн компоненттерин коргоо жаатында, мамлекеттин кирешесине өндүрүү боюнча документтерди аткарууда ж.б.).

10. Прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн өркүндөтүү максатында төмөнкү мыйзамдык мүнөздөгү чараларды кабыл алуу сунушталат:

10.1. Прокуратура органдарында кызыкчылыктардын кагылышуусун башкаруунун шарттарын, жагдайларын жана тартибин так чагылдырган ведомстволук нормативдик актты (“Кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө”) кабыл алуу негиздүү болуп саналат. Ал Кыргыз Республикасынын “Кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө” жана “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” мыйзамдарына ылайык ишке ашырылышы керек. Себеби, Кыргыз Республикасынын “Прокуратура жөнүндө” Конституциялык мыйзамынын 78-беренесинде “Прокуратура органдарындагы кызыкчылыктардын кагылышуусу” боюнча ченемдер бул тармакты жөнгө салуучу бардык аспектилерди камтыбайт жана прокуратура органдарынын ишмердүүлүгү учурунда пайда болгон кагылышкан маселелерди чечүүгө мүмкүнчүлүк бербейт.

10.2. Областтык, адистештирилген, шаардык, райондук прокуратуралардын жана гарнизондордун аскердик прокурорлору эки мөөнөттөн ашык бир административдик-территориялык аймакта кызмат орундарын ээлей албашы боюнча (19-берене, 2-бөлүк, Конституциялык мыйзам) коюлган талаптардын аналогиясында, учурдагы Башкы прокурордун

кайра дайындалышына тыюу салуу сунушталат. Бул чара талапкердин кайра дайындалууга умтулуудагы саясий көз карандылык коркунучунун алдын алат.

10.3. Ротация жүргүзүү учурунда прокуратура кызматкерлерин социалдык камсыздоо маселелерин (соттор менен болгон аналогияда) Өкмөттүк деңгээлде иштеп чыгуу зарыл. Анткени бул процессте келип чыккан материалдык кыйынчылыктар кызматкерлерге өз милдеттерин толук кандуу жана тийиштүү деңгээлде аткарууга тоскоолдук кылат.

10.4. Прокуратура органдарына кызматка кабыл алууда бардык талапкерлерди психодиагностикалык текшерүүдөн (тестирлөөдөн) өткөрүү боюнча милдеттүү талапты киргизүү сунушталат. Бул тестирлөө учурунда талапкердин психоэмоционалдык өзгөчөлүктөрү, татаал жана күмөндүү жагдайлардагы жүрүм-туруму, кризистик кырдаалдардагы реакциясы жана аракеттери, ошондой эле прокуратура жана тергөө органдарында иштөө үчүн маанилүү болгон башка бир катар сапаттары аныкталат. Анткени бул кызмат адамдар менен тыгыз байланышта жана жогорку эмоционалдык жүктөм менен байланышкан. Ошондой эле бул текшерүү талапкерлердин кесиптик жактан маанилүү сапаттарын баалоого мүмкүндүк берет. Психологдун корутундусу сунуштама мүнөздө болот жана даттанууга мүмкүн. Бирок бул чара прокуратурадагы кызмат орундарына талапкерлерди сапаттуу тандоого өбөлгө түзөт.

Издөнүүчүнүн кошкон жеке салымы диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары автордун жеке өзү алгандыгында. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары укук коргоо органдары курстарын окутууда окуу процессинде, Кыргыз Республикасынын Башкы Прокуратурасынын Окуу борборунун угуучулары үчүн диссертациялык изилдөөнүн алкагында каралган бөлүмдөрдө колдонулду, бул киргизүү актысы менен тастыкталат.

Коргоого коюлган негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автор тарабынан илимий иш-чараларда берилген отчеттордо чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар КР УАКтын, РИЦИнин рецензиялануучу басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда жарыяланган илимий макалаларда чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, кириш сөз, үч главадан, тиешелүү 7 бөлүмдөн, корутунду жана колдонулган адабияттын тизмесин камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы; диссертациянын түзүмү жана көлөмү ачылат.

“Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик системасындагы мамлекеттик орган катары прокуратуранын укуктук статусунун өзгөчөлүктөрү” биринчи главасы үч бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм “Прокуратуранын жана прокуратура кызматкерлеринин статусу: түшүнүгү, маңызы жана “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” жаңы Конституциялык Мыйзамдын контекстиндеги милдеттердин өзгөчөлүктөрү, экинчи бөлүм “Прокуратуранын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрү, алардын функциялары жана прокуратура кызматкерлерине карата заманбап талаптар”, үчүнчү бөлүм – «КМШга мүчө-мамлекеттерде прокуратура институту: уюштуруу жана алардын иштешинин өзгөчөлүктөрү жана мамлекеттер аралык кызматташтыктын алкагында иш-аракеттерин координациялоо».

Прокуратуранын укуктук статусу ата мекендик жана чет өлкөлүк изилдөөчүлөрдүн илимий кызыгуусун туудурган тема болуп келген. Бул көйгөйдүн айрым аспектилери КМШ өлкөлөрүнүн төмөнкү изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринде чагылдырылган: Басков В.И., Додонов В.Н., Круцких В.Е. Беляева В.П., Бессарабова В.Г., Козлова Л.Ф. Паламарчук А.В., Винокурова Ю.Е., Эргашева Е.Р. Капинус О.С. Сухарева А.Я., Рохлин В.И., Сыдорук И.И., Полякова М.П., Коробайникова Б.В., Шалумова М.С. Бахтыбаева И.Ж жана башкалар.

Прокуратура органдарынын ишмердүүлүгү боюнча жалпы теориялык проблемаларды иштеп чыгууга төмөнкү окумуштуулар жана изилдөөчүлөр зор салым кошушкан: Шаршеналиев А.Ш., Исаева К.А., Осмоналиев К.М., Абдукаримова Н.Э., Сманалиев К.М., Адилов А.Н., Осмонов Д.М., Сабырова К.Ж., Сулайманова Н.Н., Джумалиев Б.А., Жакупбеков А. ж.б. Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишмердүүлүгүнө арналган диссертацияларды көрсөтүүнү зарыл деп эсептейбиз: Калматовдун А.Б. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын тутумундагы прокуратуранын конституциялык-укуктук абалы [Калматов А.Б. «Кыргыз

Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын системасындагы прокуратуранын конституциялык-укуктук абалы». Кандидаттык диссертациянын авторефераты: 12.00.02; [Текст]: – Бишкек, 2011; Калдыбай уулу Мирландын «Кыргызстандын алгачкы тергөө органдарынын жазык-процессуалдык ишмердигинде мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл» [Калдыбай уулу Мирлан «Кыргызстандын алгачкы тергөө органдарынын жазык-процессуалдык ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдардын аткарылышын прокурордук көзөмөл» диссертациясы. Кандидаттык диссертациянын авторефераты: 12.00.09; [Текст]: – Москва, 2004.] жана М.Э.Жаналиевдин «Жашы жете элек балдар жөнүндө мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл (теория жана практика маселелери)» [М.Э.Жаналиев «Жашы жете элек балдар жөнүндө мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл (теория жана практика маселелери). Кандидаттык диссертациянын авторефераты: 12.00.11; [Текст]: – Бишкек, 2022;].

Ошол эле учурда бул окумуштуулардын жана изилдөөчүлөрдүн эмгектеринин мазмуну изилдөөнүн предмети менен аныкталып, анда негизинен жалпы теориялык, уюштуруучулук, административдик, ыкчам-издөө, кылмыш-жаза, кылмыш-процессуалдык же криминалистикалык аспектиери козголуп, бир Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин өркүндөтүү маселеси менен байланышкан жол же башка.

Прокуратура органдарынын ишине, статусуна жана ролуна тиешелүү стандарттардын негизин түзгөн бир катар эл аралык документтер бар. Бул инструменттер Бириккен Улуттар Уюмунун Прокурорлордун ролу боюнча колдонмолорун камтыйт [Кылмыштуулуктун алдын алуу жана укук бузуучуларга мамиле кылуу боюнча Бириккен Улуттар Уюмунун сегизинчи конгресси тарабынан кабыл алынган, Гавана, Куба, 1990-жылдын 27-августунан 7-сентябрына чейин], БУУга жардам көрсөтүүгө багытталган. Мүчө мамлекеттер жазык сот өндүрүшүндө прокурорлордун ишинин натыйжалуулугун, калыстыгын жана адилеттүүлүгүн камсыз кылууда жана илгерилетүүдө, атап айтканда, прокурорлордун квалификациясынын, тандоосунун, окутуусунун жана статусунун негизги принциптерин жана алардын кызмат өтөө шарттарын, ошондой эле сөз эркиндигин жана бирикмелер, дискрециялык ыйгарым укуктар, башка мамлекеттик органдар же мекемелер менен мамилелер, ошондой эле тартип бузуулар болгон учурда дисциплинардык жоопкерчиликке тартуу.

Негизги Мыйзамда прокуратура жөн эле жазык куугунтуктоо органы катары эмес, Кыргыз Республикасында мыйзамдуулукту камсыз кылуучу мамлекеттик органдардын системасынын бир бөлүгү катары аныкталган. Милдеттердин конкреттүү структурасын түзүү менен Конституция прокуратуранын негизги мамлекеттик функциясы мыйзамдардын сакталышын жана аткарылышын көзөмөлдөө болуп саналаарын белгилеген, ал жергиликтүү өз алдынча башкаруудан баштап аткаруу бийлигинин жогорку органына чейинки бардык мамлекеттик органдардын ишмердигине жайылтылат. Бул жагдай Конституциядагы прокуратуранын ордун алдын ала аныктайт.

Прокурордун укуктук статусу анын Кыргызстандын прокуратура системасындагы (иштеп жаткан кызматына жараша) да, андан тышкары да, башкача айтканда, коомдогу жана мамлекеттеги укуктук позициясын да, прокурор укуктук мамилелердин катышуучусу катары иш-аракетин камтыйт.

Прокуратура органынын кызматкеринин укуктук статусу «Прокуратура жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы менен аныкталат жана мамлекет тарабынан кепилденген укуктардын жана милдеттердин жыйындысын билдирет. Кызматкердин статусу инсанга, квалификацияга жана жүрүм-турумуна жогорку талаптарды коюуну билдирет. Прокурордун укуктук статусунун мазмунуна төмөнкүлөр кирет: анын укуктары, милдеттери, жоопкерчиликти жана кепилдиктери. Прокурор өзүнүн ишин жүзөгө ашыруу жана ага жүктөлгөн милдеттерди аткаруу үчүн ага укуктардын жана милдеттердин жыйындысы, башкача айтканда, айрым ыйгарым укуктар ыйгарылган, алардын болушу прокуратура органдарына жүктөлгөн максаттарга жетүү үчүн кызмат кылат. Мыйзамдуулукту, мыйзамдуулуктун биримдигин жана чыңдалышын камсыз кылуу, адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо. Прокуратуранын ыйгарым укуктарын толук жана тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруусу мыйзамда белгиленген кепилдиктер жана, атап айтканда, аны укуктук жана социалдык жактан коргоо чаралары менен камсыз кылынат.

Колдонуудагы мыйзамдарда прокуратуранын функцияларынын толук тизмеси жок болгондуктан, аларды аныктоо аракеттеги бардык мыйзамдардын мазмунунун негизинде гана мүмкүн. Теорияда бул проблеманы түшүнүүгө ар кандай ыкмалар иштелип чыккан, бул бул функциялардын түшүнүгүндө жана алардын түрлөрүн аныктоодо ар кандай чечмелөөлөрдүн болушун шарттаган. Прокурордук көзөмөл теориясында «прокуратуранын функциялары»

түшүнүгү менен катар «прокуратура органдарынын ишинин негизги багыттары» түшүнүгү да тамыр жайып, азыркы илимий коомчулуктун жана практиктердин терминологиясына кирип кеткен.

Учурда кээ бир изилдөөчүлөр, мисалы, В.Н. Додонов, В.Е. Круцких [Караңыз: Сапаргалиев Г.С. Мамлекеттин механизмдеги прокуратуранын орду жана ролу // Прокуратуранын азыркы этаптагы адам укуктары боюнча максаты: Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. Алматы, 23-24 ноябрь 2004 ж. – Алматы: ДП «Эдельвейс», 2005. С.65-74; Додонов В.Н., Круцких В.Е. Россияда жана чет өлкөлөрдө прокуратура. М.: Норма, 2001. С. 5 - 6] прокуратуранын мамлекеттик органдар системасындагы ордуна карап, негизинен төмөнкү варианттар бөлүнөт:

- прокуратура Юстиция министрлигинин курамына кирген өлкөлөр, бирок ал сот бийлигинин курамына кирсе да, сотторго караштуу иштейт, ал эми прокурорлор соттук корпуска киришет («соттук магистратура»);

- прокуратурасы сот системасына толук кирген жана соттордо жайгашкан же сот бийлигинин алкагында административдик өз алдынчалыкка ээ болгон өлкөлөр;

- прокуратурасы өз алдынча системага бөлүнгөн жана парламентке же мамлекет башчысына отчет берген өлкөлөр;

- прокуратурасы же анын тике эквиваленти таптакыр жок өлкөлөр.

КМШ мамлекеттеринин прокуратура органдарынын статусу, уюштурулушу жана функциялары алардын конституцияларында белгиленген. Жогорудагы жоболорду талдоо КМШга мүчө мамлекеттердин конституциялары менен аныкталган прокуратуранын мамлекеттик-укуктук статусунун бир нече варианттарынын бар экендиги жөнүндө айтууга негиз берет. Азербайжанда, Арменияда, Казакстанда, Молдовада жана Россия Федерациясында прокуратура органдары сот органдарына арналган главаларга; Белоруссиянын, Тажикстандын жана өзбекстандын республикаларында прокуратура органдары «Прокуратура» деп аталган езунче главаларга, ал эми Туркменстанда жана Украинада прокуратура органдарына ездерунун негизги закондорунун атайын белумдерунде орун берилген. КМШга мүчө-мамлекеттердин башкаруу, контролдоо жана башкаруу органдарында прокуратуранын ордун конституциялык аныктоо прокуратура органдарынын функцияларын жана анын ишинин багыттарын аныктоо үчүн маанилүү. В.Н. Додонов белгилегендей, «бийликти бөлүштүрүү системасында прокуратуранын орду бул органды уюштуруу жана функционалдык өз алдынчалык (автономия) маселеси менен түздөн-түз

байланыштуу» [Додонов В.Н. Дүйнөнүн прокуратуралары. Справочник /Жалпы редакциянын алдында. ред. С.П. Щерби. М.: Юрлитинформ, 2006. С. 9-10.]

Башкача айтканда, бул маселе прокуратура органдарынын ишин уюштуруунун принциптерин, демек, КМШ өлкөлөрүндө анын прокуратура кызматкерлеринин кызматын аныктоодо негизги маселе болуп саналат, анткени алар өздөрүнүн кызматтык ыйгарым укуктары жана кызматтык милдеттери аркылуу прокуратуранын функцияларын практикалоо.

“Методология жана изилдөө методдору” деген экинчи бөлүм төмөнкү бөлүмдөн турат.

Социалдык өлчөмдө объект жана субъект алардын коомго жана инсандарга тийгизген таасири призмасы аркылуу изилденет [Зоркина, Н. В. Изилдөө объектиси катары билим берүүнүн үчилтик принциптеринин структурасы жөнүндөгү маселе боюнча / Н.В.Зоркина, С.П.Никонова, Е.Н. Емельянова // Педагогика жана психологиянын актуалдуу маселелери: Эл аралык илимий-практикалык конференциянын илимий эмгектеринин жыйнагы, Санкт-Петербург, 18–19-май, 2023-ж. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербург башкаруу технологиялары жана экономика университети, 2023. – С. 303-308]. Ошентип, эгерде изилдөөнүн объектиси сот адилеттиги системасы болсо, анда бул системанын алкагында адам укуктарын коргоонун конкреттүү механизминин натыйжалуулугун талдоо предмети болушу мүмкүн.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде изилдөөнүн объектиси жана предмети илимий изилдөөнүн бүтүндүгүн жана анын конкреттүү маселелерди чечүүгө багытталгандыгын камсыз кылган эң маанилүү методологиялык категориялар болуп саналат.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратуранын өзүнө мүнөздүү көп функционалдуу ишин жана мыйзамдык нормалардын талаптарын ишке ашыруусуна байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле ушуга байланыштуу келип чыккан, илимий, уюштуруучулук жана илимий-уюштуруучулук зарылчылыкты жараткан көйгөйлүү кырдаалдар саналат. укуктук жактан, анын ичинде КМШнын чегинде.

Изилдөөнүн предмети болуп Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин реформалоонун жана укук колдонуу практикасынын контекстинде уюштуруу маселелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери жана Башкы прокуратуранын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн ишинин өзгөчөлүктөрү саналат. юридикалык жардам көрсөтүү боюнча КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында. Бул

диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасындагы прокуратура органдарынын жана прокурорлорунун кызматкерлеринин укуктук абалына арналган, мында алардын мамлекеттик бийлик системасындагы функциялары, ыйгарым укуктары жана ролу талдоого алынган. Изилдөөнүн максаттарына жетүү үчүн жалпы илимий жана конкреттүү илимий методдорду бириктирген комплекстүү мамиле колдонулат.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн алкагында илимий таанып-билүүнүн кеңири спектри, анын ичинде жалпы илимий да, конкреттүү да илимий методологиялык ыкмалар колдонулган. Алардын ичинен дедукция, индукция, синтез, анализ, салыштырма укуктук жана статистикалык методдор негизги ролду ойногон. Бул ыкмаларды колдонуу изилдөөнүн комплекстүүлүгүн жана көп кырдуу мүнөзүн камсыз кылууга мүмкүндүк берди, бул прокуратура органдарынын укуктук статусу сыяктуу татаал укуктук кубулуштарды изилдөөдө өзгөчө маанилүү.

Прокуратуранын укуктук статусунун айрым элементтерин деталдуу изилдөө үчүн изилдөө процессинде индукция ыкмасы колдонулган. Анда прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу конкреттүү мыйзам ченемдерин талдоо, ошондой эле аларды соттук практикада чечмелөө камтылган. Бул ыкманы колдонуу менен айрым иштерди жалпылоонун негизинде Кыргыз Республикасындагы прокуратура институтунун ишмердүүлүгүн мүнөздөгөн негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого мүмкүн болду. Мындай мамиле мамлекеттик түзүлүштөгү маанилүү укуктук институт катары прокуратуранын системалык өзгөчөлүктөрү жөнүндө тыянактарды формулировкакалап, өзгөчөлүктөн жалпыга өтүүгө мүмкүндүк берди.

Дедукция ыкмасы, тескерисинче, жалпыдан өзгөчөлүккө өтүүнү камсыз кылган. Прокуратураны уюштуруунун жана ишинин конкреттүү аспектилеринин контекстинде мыйзамдын жалпы теориялык жоболорун ишке ашырууну изилдөө үчүн колдонулган. Ошентип, дедукциялоо ыкмасынын аркасында мамлекеттик органдардын укуктук статусунун жалпы принциптери мыйзамдарда бекитилген конкреттүү укуктук ченемдерге кандайча айланганын жана бул ченемдер укук колдонуу практикасында кандайча камтылганын байкоого мүмкүн болду. Бул мамлекеттик башкаруу системасындагы прокуратуранын ролу жөнүндө теориялык жоболорду ырастоого гана эмес, укуктук жөнгө салууну өркүндөтүүнүн потенциалдуу багыттарын аныктоого да мүмкүндүк берди [Укуктук чөйрөдөгү

изилдөөлөрдүн методологиялык негиздери: Окуу китеби/А. А.Егоров, Е.В.Кирдяшова, А.Б.Козырева [ж.б.]. – Москва: ООО «Русайн», 2023. – 232 б.].

Синтездик методду колдонуу менен прокуратура органдарынын ишинин айрым элементтерин талдоодо алынган маалыматтар интеграцияланган, бул бул институттун укуктук статусу жөнүндө ар тараптуу түшүнүктү калыптандырууга мүмкүндүк берди. Бул бирикме прокуратура органдарынын функцияларын укуктук жөнгө салуу, анын уюштуруу системасынын түзүмү, ошондой эле укук колдонуу практикасында ыйгарым укуктарды ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрү сыяктуу негизги аспектилерди камтыды. Мындай мамиленин аркасында мамлекеттик системада прокуратуранын ишин аныктоочу ички мамилелерди жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого мүмкүн болду.

Бардык сунуштар аныкталган тенденцияларга жана маселелерге шайкештиги текшерилди, бул алардын ашыкча же карама-каршылык мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарды. Бул укуктук жөнгө салуунун контекстинде өзгөчө маанилүү, мында жыйынтыктардын практикалык колдонулушу чечүүчү роль ойнойт. Логикалык метод ошондой эле мындан аркы изилдөөлөрдүн перспективаларын аныктоого, чечилбеген маселелерди жана андан ары талдоону талап кылган багыттарды көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Мисалы, прокуратуранын башка мамлекеттик институттар менен өз ара аракеттенүүсүнүн айрым аспектилерин изилдөө же социалдык чөйрөнүн прокурорлордун ишмердүүлүгүнө тийгизген таасирин тереңдетилген изилдөө үчүн ачык бойдон калууда. Биргелешип алганда, логикалык ыкманы колдонуу материалдын ырааттуу берилишине гана шарт түзбөстөн, иштин бүтүндүгүн жана илимий маанисин да камсыз кылган. Изилдөөнүн натыйжалары бул ыкманы колдонуунун аркасында ишенимдүүлүктүн, негиздүүлүктүн жана практикалык колдонуунун жогорку деңгээлине ээ, бул аларды юридикалык илимди өнүктүрүүгө жана прокуратура институтун өркүндөтүүгө баалуу салым кошот.

Жалпысынан индукция, дедукция, синтез, салыштырма укуктук, статистикалык жана логикалык ыкмаларды айкалыштырып колдонуу прокуратура органдарынын жана прокуратура кызматкерлеринин укуктук абалын ар тараптуу изилдөөгө мүмкүндүк берет. Бул методология ар тараптуу талдоо жүргүзүүнү камсыз кылып, илимий жактан негизделген корутундуларды жана сунуштарды түзүүгө көмөктөшөт. “Мамлекеттик бийлик органдарын реформалоонун шартында Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын көзөмөлдүк жана процесстик ишинин негизги багыттары”

үчүнчү главасы үч бөлүмдөн турат: биринчи бөлүм “Прокуратуранын жана прокурордун кызматкерлеринин укуктук абалы. Мыйзамдардын аткарылышына, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышына прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу”, экинчи бөлүм “Сотко чейинки өндүрүштө прокурордун процесстик статусунун өзгөчөлүктөрү”, үчүнчү бөлүм “Проблемалар жана мыйзамдарды жакшыртуу. жазык сот өндүрүшүнүн соттук баскычтарында прокуратуранын ишин уюштуруу».

2006-жылдын 16-ноябрында КМШга мүчө мамлекеттердин Парламенттер аралык ассамблеясынын 27-пленардык жыйынында кабыл алынган «Прокуратура жөнүндө» типтүү мыйзамдын 2-беренесинде адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо прокуратура органдарынын максаты катары аныкталган. .

1-бөлүгүнө ылайык. "Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 Конституциялык Мыйзамынын 2-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жеке адамдын мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга милдеттүү. , коом жана мамлекет, башкача айтканда адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо прокуратура органдарынын бүткүл функционалдык ишинин максаттарынын бири катары аныкталган. Бул норманы сөзмө-сөз чечмелөөнүн негизинде адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо (мыйзамдуулукту жана коомдун жана мамлекеттин ал тарабынан корголуучу таламдарын камсыз кылуу менен бирге) прокуратура органдарынын ар бир функцияларынын максаты болуп саналат. , ал кайсы чөйрөдө жүргүзүлүп жатканына карабастан (кылмыш мыйзамында же башка), анын ичинде адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышына прокурордук көзөмөл.

Кыргыз Республикасынын «Прокуратура жөнүндө» конституциялык Мыйзамынын 2-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын прокуратурасы (мындан ары - Прокуратура) мыйзамдын үстөмдүгүн, биримдикти жана мамлекеттик органдардын ишин чыңдоого багытталган мамлекеттик орган болуп саналат. мыйзамдуулуктун, ошондой эле адамдын, коомдун жана мамлекеттин мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо. Бул аныктамага таянып, прокуратура органдарынын максаттары болуп төмөнкүлөр саналат: 1) мыйзамдуулукту камсыз кылуу, 2) биримдик жана мыйзамдуулукту чыңдоо, 3) инсандын, коомдун жана мамлекеттин мыйзам менен корголуучу таламдарын коргоо.

Укук колдонууга көзөмөл укук колдонуу практикасы менен байланышкан коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсүн камтыйт. Өлкөдөгү мыйзамдуулуктун жана тартиптин жалпы абалы негизинен жалпы көзөмөлдүн абалына көз каранды. Мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө мамлекеттик бийликтин өкүлчүлүктүү (мыйзам чыгаруучу) жана аткаруу органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинде мыйзамдуулукту чыңдоодо башкы ролду ойнойт. Жалпы көзөмөл практикасынын натыйжалары экономикалык жана социалдык маселелердин кеңири спектрин чечүүгө олуттуу таасирин тийгизет, бул прокуратуранын мыйзамдын абалына өзгөчө таасирин көрсөтүп турат. Прокуратура тутумунун профилактикалык потенциалынын олуттуу бөлүгү мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөөдө, укук бузууларды түзүүнүн алгачкы стадияларында аныктоону камсыз кылууда, алардын кыйла коркунучтуу кылмыштуу аракеттерге айланышы мүмкүндүгүн болтурбоодо ишке ашырылат. Башка (мыйзамдардан тышкары) ченемдик укуктук актылардын аткарылышын текшерүү прокуратуранын милдеттерине кирбеши керек, анткени ал башкаруу ишинин элементи болуп саналат жана башкаруу органдарынын өздөрү, ал эми прокуратура органдары тарабынан ишке ашырылууга тийиш. статусу боюнча башкаруу органы болуп саналбайт [Даев В.Г. Прокурордук көзөмөлдүн концепциясы укуктук реформанын алкагында // Прокуратура коомдун саясий-укуктук институттарынын системасында. М., 103-б. Бирок прокуратура мамлекеттик органдардын ченемдик укуктук актыларынын аткарылышын контролдоо процессинде бул актылар иштелип чыгууда кабыл алынган мыйзамдардын сакталышын текшере алат жана алар аталган мыйзамдар менен бирдикте гана укук бузуулардын объектисине классификацияланышы мүмкүн. прокурордук көзөмөл. Эгерде башкаруу органдарынын ченемдик укуктук актылары кандайдыр бир коомдук мамилелерди өз алдынча жөнгө салса, анда алардын аткарылышы аткаруу бийлигинин органдарынын өздөрүнүн ведомстволук жана ведомстволук эмес көзөмөлүндө болууга тийиш.

Автор белгилегендей, мамлекет экономиканын артыкчылыктуу тармактарында ишкердикти колдоо жана өнүктүрүү программасын иштеп чыгууну жана ишке ашырууну камсыздайт, инфраструктуралык жана институционалдык кайра курууларды ишке ашырат, аларды ишке ашыруу үчүн жагымдуу ченемдик, экономикалык жана уюштуруучулук шарттарды түзөт [Салиева Р. Н. Конституциялык жана мамлекеттик контролду (көзөмөлдү) жүзөгө ашырууда чарбакер субъекттердин укуктарын коргоонун

укуктук кепилдиктери // Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу. - 2013. - № 9 .- Б. 30].Прокуратура органдары жана мекемелери ишкердик кылуу укугун ишке ашырууну камсыз кылуу механизмдинде өзгөчө роль ойной тургандыгы адабияттарда туура белгиленет. Ошентип, А.В. Паламарчук экономикалык ишмердиктин эркиндигин камсыз кылуу маселелерин комплекстүү чечүү мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун көптөгөн органдарына, ал эми экономикалык коопсуздуктун эркиндигине коркунучтарды жоюу жана бузууларды аныктоо – негизинен прокуратура [Паламарчук А.В. Ишкерлердин укуктарын коргоо боюнча мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл: илимий-методикалык. пособие. М.: Россия Федерациясынын Башкы прокуратурасы, Россия Федерациясынын Башкы прокуратурасынын Академиясы, 2014. 191 б.9]. Бул, албетте, туура, бирок прокуратуранын ролу бул жаатта коргоо иш-чаралары менен эле чектелбейт окшойт. Биринчиден, прокуратура башка органдарга, мекемелерге жана кызмат адамдарына салыштырмалуу функционалдык жана институционалдык артыкчылыкка ээ болгон чарбакер субъекттердин укуктук статусун камсыз кылуу системасында өзгөчө орунду ээлейт. Ошентип, эгерде сот бийлигинин ролу өзүнүн конституциялык-укуктук статусуна байланыштуу арбитрдин функциялары жана түзүлгөн конфликттик кырдаалды чечүү менен чектелсе, анда прокуратура колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, мүмкүн болгон чыр-чатактын алдын алат. терс кесепеттердин келип чыгышына жол бербеген кырдаалдар, ал эми алар келип чыккан учурда - Прокуратура жөнүндө мыйзамда жана башка мыйзамдарда ага каралган укуктук каражаттарды колдонуу менен, ага мүнөздүү татаал калыбына келтирүүчү жол-жоболорду кошпогондо, бузулган укуктук абалды тез арада калыбына келтирүүгө. соттук коргоо. Прокуратуранын административдик жана көзөмөлдөөчү органдарга жана кызмат адамдарына караганда ушундай эле артыкчылыктары бар. Мындан тышкары, акыркысынан айырмаланып, прокуратура көзөмөлдүн кеңири чөйрөсүнө ээ, бул ага бул чөйрөдөгү мыйзамдуулуктун абалына ар тараптуу баа берүүгө, көзөмөлдү жүзөгө ашырууга, анын ичинде административдик жана көзөмөлдөөчү органдардын өздөрүнүн ишинин мыйзамдуулугуна көзөмөл жүргүзүүгө мүмкүндүк берет [Мариничева. А.Ю. Ишкердикти камсыз кылуунун мыйзамдуулугуна жана чарба жүргүзүүчү субъекттердин укуктарынын сакталышына прокурордук көзөмөл. <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-za-zakonnostyu->

obespecheniya-predprinimatelstva-i-soblyudeniem-prav-subektov-predprinimatelskoy-deyatelnosti]

Биздин оюбузча, прокурордун сотко чейинки өндүрүштө жазык куугунтуктоо механизмде ыйгарым укуктары мыйзам чыгаруучу тарабынан прокуратуранын милдеттерин чечүүгө жана укук коргоо ишмердигине гана эмес, ошондой эле жазык иштери боюнча сотко чейинки өндүрүштүн бардык катышуучуларынын жазык сот өндүрүшүндө калыстыкты, атаандаштыкты жана процесстик жоопкерчиликти камсыз кылуу боюнча мамлекеттин милдеттери.

Жогорудагы жагдайлар процессуалисттерди жазык куугунтуктоодогу прокурордун ыйгарым укуктарын классификациялоого түртөт.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкүдөй жыйынтыктар алынды:

1. Кайсы бир мамлекеттик органдын, анын ичинде прокуратуранын функцияларын мамлекеттин иши менен байланыштырбастан аныктоо мүмкүн эместигине көңүл бурулат, анткени тигил же бул орган кандай ишти, кандай өлчөмдө жана кандай ыкмалар жана каражаттар менен жүзөгө ашыраарын мамлекет алдын ала аныктайт[76, 20-21 б.]. Иште келтирилген аргументтер прокуратуранын функциясын коомдук арноо менен шартталган, мамлекет тарабынан берилген анын спецификалык ишинин чөйрөсүн, жүргүзүүнүн белгилүү бир предмети, укуктук каражаттары жана таасир этүү ыкмалары бар, алардын жардамы менен максаттарга жетүү жана коюлган милдеттерди чечүү катары аныктоого мүмкүндүк берет. Чечүүнү талап кылган дагы бир көйгөй функцияларды ченемдик регламенттөөнүн жоктугу менен шартталган жана аны, ошондой эле иштин түрлөрүн жана багыттарын жана алардын катышын аныктоо менен байланышкан. Колдонуудагы мыйзамдарда прокуратуранын функцияларынын толук тизмеси камтылбагандыктан, аларды аныктоо бардык колдонуудагы мыйзамдардын мазмунунун негизинде гана мүмкүн деп эсептейбиз. Теориялык жактан алганда, бул милдеттерин жана алардын түрлөрүн аныктоо түшүнүгүндө ар кандай жоромолдордун бар пайда болгон бул маселени түшүнүү үчүн ар кандай ыкмаларды иштеп чыккан.

2. Автор “функциялар” жана “ишмердүүлүктүн багыттары” түшүнүктөрү форма жана мазмун катары байланышкан позицияны карманат. Багыт – бул белгилүү бир предмет жана ыкма, максаттар жана милдеттер, ыйгарым укуктар жана укуктук каражаттар менен мүнөздөлгөн прокуратуранын ишинин чөйрөсү болгон функцияны, анын курамдык бөлүгүн билдирүү формасы. Прокуратуранын иш-милдеттерине карата багыттары экинчи мүнөзгө ээ, алардын көлөмү, мазмуну жана актуалдуулугу боюнча көп жана ар түрдүү. Алардын туруксуздугу боюнча сот процесси да токтоп калбайт,

анткени көптөгөн багыттар боюнча прокурордук иш-чаралар узак убакытка созулган. Прокуратура органдарынын практикалык ишмердүүлүгүндө ишмердүүлүктүн негизги жана артыкчылыктуу багыттары сыяктуу эки топту бөлүү кабыл алынган. Ошол эле учурда аталган багыттарды төмөнкүлөргө бөлүү керек: 1) кеңири, мисалы, мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышын көзөмөлдөө; 2) кеңири багыттардын бир бөлүгү болгон тар, мисалы, изин суутпай издөө ишин жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө. Ошол эле учурда, прокуратуранын ишинин негизги багыттары конкреттүү функциянын эң маанилүү компоненттери болуп саналат. Прокурордук иштин артыкчылыктуу багыттары жөнүндө болсо, анда алар белгилүү бир убакыт аралыгындагы өлкөдөгү мыйзамдуулуктун абалын талдоонун негизинде Башкы прокурор тарабынан аныкталат.

3. Албетте, укук коргоо иши өзүнүн табияты боюнча юридикалык жана укук ченемдери менен жөнгө салынат, буга байланыштуу ал белгилүү бир процессуалдык формада кийинген юридикалык процесс менен мүнөздөлөт. Бул форма укуктук көрсөтмөлөрдү аткаруу үчүн иштейт жана укуктук мамилелердин негизги тутумдарында – жарандык-укуктук, административдик-укуктук жана кылмыш-жаза укуктук процесстерди регламенттөөчү жол-жоболук тартипти бекемдейт, алар үчүн классификациялоонун бирдиктүү критерийи болуп тийиштүү өндүрүштүн максаттарына, милдеттерине жана принциптерине ылайык укуктук процессуалдык форма эсептелет. Прокуратура органдары өз ишин жүзөгө ашырууда укук коргоо функциясын ар кандай процессуалдык формаларда ишке ашырышат, алардын бири прокурордун процесстин ар кандай түрлөрүнө (жарандык, администрациялык, кылмыш-жаза укуктук) катышуусу болуп саналат, ушуга байланыштуу прокурордун иши дайыма процессуалдык жана ченемдик мүнөздө болот [182, 370 б.]. Процессуалдаштыруу биринчи кезекте

жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин, коомдун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын колдонуудагы мыйзамдардын талаптарын кыйшаюусуз аткаруу аркылуу сактоого багытталган бардык деңгээлдеги прокурорлордун ыйгарым укуктарын колдонуу жана ишке ашыруу аркылуу көрүнгөн прокуратура органдарынын бардык ишин камтыйт. Прокуратура органдарынын башкы функциялары – бул алдыга коюлган милдеттерге жетишүүгө багытталган жана мыйзам менен регламенттелген ыйгарым укуктардын алкагында жүзөгө ашырылуучу прокурордук көзөмөл жана кылмыш-жаза куугунтуктоо. Процессуалдык форма прокурордун конкреттүү багыттарда өз ыйгарым укуктарын билдирүү жана ишке ашыруу каражаты болуп саналат.

4. Прокуратуранын негизги функцияларын дифференциялоо максатында “прокурордук контролдоо” институтун киргизүү зарыл экендиги негизденет. Кылмыш-жаза куугунтугунун жана контролдоонун прокурордук функцияларынын байланышы бир нече багыттар боюнча байкоого алынууга тийиш, мында кылмыш иштеринин материалдары прокурордук контролдоону жүргүзүүдө маалыматтын маанилүү булактарынын бири катары каралышы талап кылынат. Өз кезегинде сотко чейинки өндүрүштү жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын аткарылышын контролдоо прокурорго кылмыштарды табуу жана ачуу, иликтөө, кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартылууга тийиш болгон адамдарды аныктоо процесстерине таасир этүүгө толук жетиштүү мүмкүнчүлүктөрдү берет. Бир эмес учурларда, прокурордук текшерүүлөрдүн жардамы менен кылмыш ишин козгоо үчүн негиз катары кылмыш-жаза процессинде каралуучу кылмыштардын белгилерин камтыган материалдар алынышы мүмкүн экендиги шексиз, анын ичинде кылмыштын квалификациясын өзгөртүү, алар кылмыш-жаза куугунтугу жөнүндө маселени чечүү үчүн кылмыштарды иликтөө органдарына прокурор тарабынан жиберилүүгө тийиш ж. б. Бул учурда, прокуратура тарабынан кылмыш-жаза куугунтуктоо милдети так тергөө жана коргоо багыты катары көрсөтүлгөн

болушу керек, бул кылмыш-жаза куугунтуктоо милдеттерин максаттарынын талашсыз жалпылыгын жана сотто айыптоону колдоо жөнүндө сөз кылууга мүмкүндүк берет.

5. Көзөмөлдө турган уюмдун ишинде мыйзам бузууларды табуу менен байланышкан прокурордук текшерүүнүн натыйжасы прокурордук чара көрүүнүн тигил же бул актысы түрүндө таризделүүгө жана текшерилүүчү уюмга маалымдалууга тийиш. Прокурордун тигил же бул ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруусу ар кандай процессуалдык маанидеги документтерди даярдоодо жана чыгарууда чагылдырылат, бул прокуратура органдарынын иши процессуалдык формада болгондугун жана укук ченемдери менен регламенттелгендигин күбөлөндүрөт. Прокурордук көзөмөл жөнүндө колдонуудагы мыйзамдардын ченемдерин талдоо прокурордун катышуусунун процессуалдык формасынын төмөнкү чөйрөлөрүн бөлүп көрсөтүү жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, атап айтканда: административдик-укуктук, кылмыш-жаза укуктук жана жарандык-укуктук. Прокурордун катышуусунун администрациялык-юрисдикциялык жана кылмыш – жаза юрисдикциялык чөйрөлөрү бири-бири менен тыгыз байланышта турат, анткени администрациялык укук бузуу менен кылмыш – жаза жосундарынын ортосунда көп учурда билинбеген айырмачылык өтөт.

6. Прокуратура органдарын өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясы тутумдун натыйжалуулугун жана ачык - айкындыгын жогорулатууга багытталган чараларды, анын ичинде мыйзамдык, ченемдик-укуктук мүнөздөгү чараларды көрүү, адамдын укуктарын жана эркиндиктерин, мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо максатында прокурордук кесипкөй жана натыйжалуу кызматты түзүүнү камсыз кылуучу институттук реформаларды жүргүзүү зарылдыгына негизделгендиги негиздүү. Мында функционалдык, уюштуруучулук, кадрдык, материалдык-финансылык көйгөйлөрдү айкалыштыруу прокуратура органдарын өнүктүрүүнүн, ага карата концептуалдык мамиленин негизинде прокурордук тутумдун топтолгон

көйгөйлөрүн чечүүнүн объективдүү зарылдыгы менен түздөн-түз байланыштуу.

Диссертациянын темасы боюнча жарыкка чыккан эмгектердин тизмеси:

1. Джумадилов, У. Д. Отдельные аспекты прокурорского надзора за деятельностью по оказанию психиатрической помощи в Кыргызской Республике /Джумадилов, У. Д., Modern Science. – 2019. – № 12-3. [//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41590747](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41590747)
2. Джумадилов, У. Д. Отдельные аспекты прокурорского надзора за исполнением законов по противодействию коррупции /Джумадилов, У. Д. Утаев Ж. //Ивестия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2020. – N: 2 (29) С. 309-313 [//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46179732](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46179732)
3. Джумадилов, У. Д. Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын мамлекеттик орган катары укуктук статусу //Шаршеналиев А.Ш., Джумадилов, У. Д. //Ивестия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2024. – No. 1(44).
4. Джумадилов, У. Д. Прокуратура Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын тутумунда. // Джумадилов, У. Д. //Ивестия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2024. – No. 1(44). – P. 152-156.
5. Джумадилов, У. Д. Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин уюштуруунун жана ишмердүүлүгүнүн принциптери// Джумадилов, У. Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2024. – No. 3. С. 166-170
6. Джумадилов, У. Д. Прокуратура органдарынын ишин уюштуруунун жана башаттары тууралуу илимий коз караштар //Джумадилов, У. Д. //Ивестия ВУЗов Кыргызстана. – 2024. – № 2. С. 112-116.
7. Джумадилов, У. Д. Авиационная безопасность в Кыргызской Республике: государственно-правовое регулирование, контроль и надзор //Джумадилов, У. Д. [Modern Science. 2019. № 11-1. С. 113-118](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41329759) [//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41329759](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41329759)
8. Джумадилов, У. Д. Право прокурора на обращение в суд с административным иском – как одна из форм участия прокурора в административном процессе //Джумадилов, У. Д. Кыдыралиева Н.А. //Ивестия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2024. – No. 3 (46) с. 133-137

9. Джумадилов, У. Д. Участие прокурора в административном процессе: правовые вопросы // Джумадилов, У. Д. Кыдыралиева Н.А. Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2024. – No. 3 (46) с. 138-143

Джумадилов Улан Джусупбековичтин 12.00.11 – сот бийлиги, прокурордук көзөмөл, укук коргоо ишин уюштуруу адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Кыргыз Республикасындагы прокуратуранын жана прокуратура кызматкерлеринин укуктук абалы» темасында диссертациясынын **РЕЗЮМЕСИ**

Негизги сөздөр: прокуратура, прокурордук көзөмөл, мыйзамдуулук, прокурордук кызматкерлер, прокуратуранын функциялары, КМШ өлкөлөрүнүн прокуратуралары, прокурордун процесстик статусу, сотко чейинки өндүрүш, прокурордун сотко катышуусу.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратура органдарына мүнөздүү көп функциялуу ишин жана мыйзамдардын талаптарын ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле бул учурда пайда болгон, илимий, уюштуруу-укуктук жактан, анын ичинде КМШнын чегинде.

Изилдөөнүн предмети болуп, реформанын жана укук колдонуу практикасынын контекстинде Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштурууну жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери, ошондой эле Башкы прокуратуранын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн ишинин өзгөчөлүктөрү юридикалык жардам көрсөтүүдө КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында.

Изилдөөнүн максаты. Диссертациялык изилдөөнүн максаты - учурдагы тенденцияларды жана мыйзамдардагы өзгөртүүлөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишинин уюштуруу-укуктук механизмдин өркүндөтүүгө багытталган теориялык жоболордун жана практикалык сунуштардын комплексин иштеп чыгуу, ошондой эле прокуратура органдарынын функцияларын ишке ашырууда, анын ичинде КМШ өлкөлөрүндө юридикалык жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында көп кырдуу көйгөйлөрдүн болушу.

Изилдөөнүн методологиялык негизин жалпы жана конкреттүү илимий методдор түзөт. Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүлөр пайдаланылды: диалектикалык таанып-билүү методу, аналитикалык изилдөө ыкмасы, таанып-билүүнүн формалдуу укуктук методу, ошондой эле салыштырма укуктук талдоо методу. Теориялык деңгээлде абстракциялоо жана жалпылоо методдору колдонулса, изилдөөнүн бардык этаптарында корутундулардын жана сунуштардын ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жанылыгы. Жаңылык 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” жаңы Конституциялык Мыйзамдын жана башкалардын алкагында чагылдырыла элек максатты жана чечилген милдеттерди коюуда. Прокуратуранын курамына киргизилген процесстик ишмердүүлүккө байланыштуу өзгөрүүлөр. Автор прокуратура органдарынын негизги функцияларын ишке ашыруудагы көп кырдуу көйгөйлөргө комплекстүү монографиялык изилдөө жүргүзгөн, алар прокурордук ишмердүүлүктүн бир катар чөйрөлөрүн аныктоого олуттуу таасирин тийгизген жана соттук процесстин натыйжалуу укуктук механизмин түзүүгө тоскоол болгон. адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо.

Колдонуу көлөмү же колдонуу боюнча сунуштар. Сунушталган мыйзамдык сунуштар төмөнкүлөргө көмөктөшөт: а) прокуратуранын ишмердүүлүгү менен түздөн-түз байланышкан жаңы укуктук институттарды киргизүүгө жана иштеп жаткандарын өркүндөтүүгө; б) каралып жаткан чөйрөдөгү мыйзамдарды өркүндөтүүгө салым кошуу.

Сунушталган изилдөө материалдары төмөндөгүлөр колдонулушу мүмкүн: а) прокуратураны өнүктүрүү боюнча кийинки идеяларды иштеп чыгуу процессинде жана каралып жаткан укуктук мамилелер чөйрөсүндө келип чыккан көйгөйлүү кырдаалдарды илимий чечүүдө; б) азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштуруу жөнүндө билимдерди кеңейтүү жана толуктоо; в) юридикалык адистиктер боюнча университеттердин жана факультеттердин окуу процессинде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн прокуратура органдарынын квалификациясын жогорулатуу системасында.

Колдонуу чөйрөсү: прокурордук көзөмөл, укук коргоо органдары, сот өндүрүшү, жазык сот өндүрүшү, ыкчам-иликтөө иш-чаралары.

РЕЗЮМЕ

**диссертации Джумадилова Улана Джусупбековича
на тему: «Правовой статус органов прокуратуры и прокурорских
работников в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени
кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – судебная
власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной
деятельности**

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, законность, прокурорские работники, функции прокуратуры, прокуратуры стран СНГ, процессуальный статус прокурора, досудебное производство, участие прокурора в суде.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие в связи реализацией органами прокуратуры присущую ей многофункциональную деятельность и требований норм законодательства, а также возникающие при этом проблемные ситуации, вызывающие необходимость научного, организационного и правового разрешения, в том числе и в рамках СНГ.

Предметом исследования являются нормы законодательства, регулирующие вопросы организации деятельности органов прокуратуры КР в условиях проведенной реформы и правоприменительной практики, и особенности функционирования межгосударственных структур Генеральных прокуратур в рамках межгосударственного сотрудничества стран СНГ при оказании правовой помощи.

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является разработка комплекса теоретических положений и практических рекомендаций, направленных на совершенствование организационно-правового механизма деятельности органов прокуратуры Кыргызской Республики, с учетом современных тенденций и изменений законодательства, а также наличия многогранных проблем при реализации функций прокуратуры, в том числе в рамках международного сотрудничества при оказании правовой помощи в странах СНГ.

Методологическую основу исследования составляют общие и частные научные методы. В ходе исследования были использованы: метод диалектического познания, аналитический метод исследования, формально-юридический метод познания, а также метод сравнительно-правового анализа. На теоретическом уровне применялись методы абстрагирования и обобщение, при этом на всех этапах исследования для обеспечения достоверности выводов и предложений использовались общелогические методы.

Полученные результаты и их новизна. Новизна заключается в постановке цели и разрешенных при этом задач, которые до настоящего времени не нашли своего отражения в рамках принятого нового Конституционного закона «О прокуратуре Кыргызской Республики» от 10 сентября 2021 г. №114, и внесенных в него другие, связанные с процессуальной деятельностью прокуратуры изменения. Автором проведено комплексное монографическое исследование многогранных проблем при реализации основных функций прокуратуры, которые оказывают значительное влияние на определение ряда направлений прокурорской деятельности и препятствующие созданию эффективного юридического механизма по защите прав и свобод человека и гражданина, а также охраняемых законом интересов общества и государства.

Степень использования или рекомендации по использованию. Представленные предложения законодательного характера способствуют: а) введению новых правовых институтов и совершенствованию существующих, связанных непосредственно с деятельностью прокуратуры; б) вносят вклад по совершенствованию законодательства в рассматриваемой сфере.

Представленные материалы исследования могут быть использованы: а) в процессе разработки последующих идей относительно развития прокуратуры и научному разрешению проблемных ситуаций, возникающих в рассматриваемой сфере правоотношений; б) расширяют и дополняют знания об организации деятельности прокуратуры Кыргызской Республики в современных условиях; в) в учебном процессе вузов и факультетов по юридическим специальностям, а также в системе повышения квалификации прокурорского корпуса Кыргызской Республики и стран ЕАЭС.

Область применения: прокурорский надзор, правоохранительные органы, судопроизводство, уголовный процесс, оперативно-розыскная деятельность.

SUMMARY

Dzhumadilov Ulan Dzhusupbekovich dissertation
on the theme: "Legal status of prosecutor's offices and prosecutor's employees
in the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Legal Sciences in the
specialty 12.00.11 - judicial power, prosecutor's supervision, organization of
law enforcement activity.

Keywords: prosecutor's office, prosecutor's supervision, legality, prosecutor's staff, functions of prosecutor's office, prosecutor's offices of CIS countries, procedural status of prosecutor, pre-trial proceedings, prosecutor's participation in court.

The object of the study is public relations arising in connection with the implementation by the prosecutor's office of its inherent multifunctional activity and the requirements of legal norms, as well as problematic situations arising in this case, causing the need for scientific, organizational and legal resolution, including within the CIS.

The subject of the study is the norms of legislation regulating the issues of organization of the activities of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic in the conditions of the reform and law enforcement practice, and the peculiarities of the functioning of interstate structures of the Prosecutor General's Offices within the framework of interstate cooperation of the CIS countries in the provision of legal assistance.

Purpose of the research. The purpose of the dissertation research is to develop a set of theoretical provisions and practical recommendations aimed at improving the organizational and legal mechanism of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic, taking into account modern trends and changes in legislation, as well as the presence of multifaceted problems in the implementation of the functions of the prosecutor's office, including in the framework of international cooperation in the provision of legal assistance in the CIS countries.

The methodological basis of the study consists of general and private scientific methods. In the course of the study were used: the method of dialectical cognition, analytical method of research, formal-legal method of cognition, as well as the method of comparative legal analysis. At the theoretical level, the methods of abstraction and generalization were used, and at all stages of the study to ensure the reliability of conclusions and proposals used general logical methods.

The obtained results and their novelty. The novelty lies in the setting of the goal and the tasks solved in this case, which so far have not been reflected in the framework of the adopted new Constitutional Law "On the Prosecutor's Office of

the Kyrgyz Republic" from September 10, 2021 № 114, and other changes made in it, related to the procedural activity of the prosecutor's office. The author conducted a comprehensive monographic study of multifaceted problems in the implementation of the main functions of the Prosecutor's Office, which have a significant impact on the definition of a number of areas of prosecutorial activity and hinder the creation of an effective legal mechanism to protect the rights and freedoms of man and citizen, as well as legally protected interests of society and the state.

Extent of use or recommendations for use. The presented legislative proposals contribute: a) to the introduction of new legal institutions and improvement of existing ones directly related to the activities of the prosecutor's office; b) contribute to the improvement of legislation in the area under consideration.

The presented materials of the study can be used: a) in the process of development of further ideas regarding the development of the prosecutor's office and scientific resolution of problematic situations arising in the considered sphere of legal relations; b) expand and supplement knowledge about the organization of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic in modern conditions; c) in the educational process of universities and faculties of law, as well as in the system of advanced training of the prosecutor's corps of the Kyrgyz Republic and EAEU countries.

Scope: prosecutorial supervision, law enforcement agencies, legal proceedings, criminal proceedings, operational and investigative activity.